

Скоромний Д. А.,
аспірант відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЙНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ СУДОМ ПРИСЯЖНИХ

FEATURES OF CRIMINAL PROCEDURAL DECISION MAKING IN JURY TRIAL

Статтю присвячено дослідженню процесу прийняття кримінальних процесуальних рішень судом присяжних. Автор наводить та аналізує найхарактерніші риси процесу прийняття рішень судом присяжних.

Ключові слова: процес прийняття рішення, кримінальні процесуальні рішення, суд присяжних.

Статья посвящена исследованию процесса принятия уголовных процессуальных решений судом присяжных. Автор приводит и анализирует наиболее характерные черты процесса принятия решений судом присяжных.

Ключевые слова: процесс принятия решения, уголовные процессуальные решения, суд присяжных.

The article is devoted to the study of decision making in criminal procedure by jury. The author gives and analyzes the most characteristic features of the decision-making process in the jury trial.

Key words: decision-making process, criminal procedural decision, jury trial.

Постановка проблеми. Важливим та невід'ємним елементом кримінального судочинства є кримінальні процесуальні рішення. Процес їх прийняття можна охарактеризувати як законодавчо врегульовану свідому та цілеспрямовану процесуальну діяльність уповноваженого на це суб'єкта по застосуванню кримінальних процесуальних норм. Проте водночас із загальними правилами прийняття рішень існують і нетипові ситуації, однією із яких є прийняття кримінальних процесуальних рішень судом присяжних.

Важливість цього питання зумовлена тим, що відповідно до положень статей 124 та 129 Конституції України народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних, а судочинство може проводитись як професійними суддями, так і судом присяжних [1]. Попри це, як слушно стверджує А.А. Солодков, насправді форма участі народу у здійсненні правосуддя, що передбачена чинним законодавством, за своєю правовою природою не є судом присяжних та потребує вдосконалення [2, с. 5].

З огляду на це варто зрозуміти, які особливості має прийняття кримінальних процесуальних рішень судом присяжних з метою створення і забезпечення належного функціонування суду присяжних в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика кримінальних процесуальних рішень та процесу їх прийняття була предметом багатьох наукових досліджень. Серед науковців, які їх здійснювали, варто назвати таких процесуалістів, як О.В. Горбачов, А.Б. Ломідзе, А.Я. Дубинський, В.Г. Пожар, В.С. Зеленецький, І.В. Басиста, М.І. Бажанов, Н.В. Глинська, О.В. Смирнов, П.А. Лупінська, Ю.М. Грошевий, Ю.П. Алєнін та багато інших.

Грунтовне дослідження, присвячене проблематиці суду присяжних, провели такі науковці: А. Бурий, А.А. Солодков, А.Б. Войнарович, І. Зубачова, Л. То-

полєвська, Р.П. Качур, Р. Таратула, Р. Тополевський, С.В. Оверчук та інші.

Мета статті полягає у тому, щоб з'ясувати та виокремити особливості прийняття кримінальних процесуальних рішень судом присяжних.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж перейти до розгляду питання особливостей прийняття рішень судом присяжних у кримінальному судочинстві, варто визначитись із тим, що слід розуміти під судом присяжних. Це важливо зробити, оскільки залежно від обраного підходу до розуміння згаданого правового інституту змінюються межі предмета дослідження, а отже, і його результати.

У науці кримінального процесу існує декілька підходів до розуміння суду присяжних. Відповідно до першого підходу, як стверджує А.А. Солодков, у літературі вважають, що суд присяжних має дві основні форми, тобто спільну колегію представників народу з професійним суддею (суддями) та самостійну колегію присяжних [2, с. 13]. Цей підхід передбачає існування англо-американської (класичної) моделі участі народу у здійсненні правосуддя та європейської (континентальної).

Інший підхід наголошує на тому, що тільки англо-американську (класичну) модель залучення представників суспільства до розгляду кримінальних проваджень можна називати судом присяжних. Ще одним механізмом залучення громадськості до відправлення правосуддя є інститут народних засідателів. Цей інститут може мати різні назви, зокрема його називають судом народних засідателів, шемєнів (нім. Schöffен), народних суддів, непрофесійних суддів (англ. lay judges), асізів, а сам суд за участю народних засідателів нерідко називають судом шефєнів [3, с. 104]. Проте, як стверджує С.В. Оверчук, попри можливі різні назви, сутність цих процесуальних форм залишається тотожною, проте суд шефєнів

є самостійним правовим інститутом, а не європейським підвидом суду присяжних [4, с. 3].

Такої думки дотримується й А.А. Солодков. Науковець стверджує, що правовій природі суду присяжних відповідає лише його англо-американська (класична) модель. Континентальна модель суду присяжних лише умовно має таку назву через данину історичним традиціям [2, с. 10].

Третій підхід до цього питання передбачає інтерпретацію словосполучення «суд присяжних засідателів» з огляду на його сучасне значення у розширеному та звуженому розумінні. А.Б. Войнарович стверджує, що суд присяжних засідателів у широкому розумінні – це всі сучасні форми участі народу у здійсненні правосуддя у кримінальних провадженнях. У вузькому розумінні – це суд присяжних з окремою колегією засідателів від народу (або суд присяжних англо-американського зразка) [5, с. 44]. На думку науковців, цей підхід можна назвати компромісним, оскільки він дозволяє поєднати під єдиною назвою різні форми участі народу в здійсненні правосуддя, які, однак, за своєю сутністю і правовою природою не є судом присяжних [2, с. 27].

Серед наведених підходів до розуміння суду присяжних, на наш погляд, вірним є розуміння цього правового інституту лише як англо-американської (класичної) моделі залучення суспільства до здійснення правосуддя. Саме тому, досліджуючи питання особливостей прийняття кримінальних процесуальних рішень судом присяжних, ми беремо за основу класичну (англо-американську) модель суду присяжних.

Провівши ґрунтовний аналіз наукової літератури із зазначеної тематики, ми виокремлюємо такі особливості прийняття рішень судом присяжних у кримінальному процесі.

1. Розмежування компетенції професійного судді та колегії присяжних. Характерною рисою суду присяжних є розмежування компетенції між представниками з народу (присяжними), котрі, керуючись внутрішнім переконанням, життєвим досвідом та совістю, відповідають винятково на питання факту (чи було вчинено злочин, чи винний у його вчиненні обвинувачений, чи заслуговує він на поблагливість), та професійними суддями, які уповноважені вирішувати усі питання, пов'язані із застосуванням правових норм у процесі здійснення правосуддя. Це пояснюється тим, що присяжні, вирішуючи питання факту, здатні глибше, аніж професійний суддя, підійти до встановлення обставин справи. Крім цього, як стверджує Д.П. Туленков, завдання присяжних полягає не у встановленні точної відповідності обставин справи з чинною нормою права, а у визначенні внутрішнього правового сенсу досліджуваної ситуації з позицій природного права та справедливості. Такий рівень пізнання можливий лише у разі поділу компетенцій колегії присяжних засідателів і професійного судді [6, с. 141].

Професійний суддя уповноважений вирішувати питання визначення обвинуваченому конкретного виду та міри покарання, застосування доказів у кримінальному провадженні та інші питання, що потре-

бують спеціальних знань у галузі права. Проте, як справедливо зазначає Д.П. Туленков, навіть під час першого наближення до розгляду проблеми розмежування питань факту і права можна вивити, що пізнавальна компетенція присяжних засідателів і професійного судді тісно взаємопов'язані [6, с. 134].

Іноді бувають ситуації, коли складно визначити, що є питанням факту, а що – питанням права. У такому контексті ідеться про так звані змішані питання факту-права (*mixed fact-law*). У судочинстві за участі журі присяжних змішані питання найчастіше трапляються, коли до встановлених фактів справи необхідно застосувати правовий стандарт. Прикладом може слугувати випадок, коли присяжні відповідають на таке питання: «Чи є рух на певній швидкості з урахуванням погодних умов і характеристик дорожнього покриття злочинною недбалістю?». Отже, присяжні водночас із вирішенням питання факту у чистому вигляді (швидкість автомобіля, погодні умови тощо) підтверджують або спростовують право потерпілого на відшкодування збитків [7, с. 175].

Окрім того, Д.П. Туленков стверджує, що фактичні обставини справи не можна розглядати поза зв'язком з їх правовим змістом, оскільки саме через юридичну значимість вони є предметом кримінального процесуального пізнання. Присяжні, навіть відповідаючи на питання вини (питання факту), вирішують тим самим питання права, яке полягає у тому, чи заслуговує людина покарання [6, с. 90].

Незважаючи на визначене законодавством розмежування компетенції журі та професійного судді, у практиці здійснення правосуддя судом присяжних відомі ситуації, коли представники народу, не порушуючи положень закону, безпосередньо вирішували питання права. У науковій літературі таку діяльність присяжних називають нуліфікацією норми права.

*2. Нуліфікуюче рішення суду присяжних (*jury nullification*).* Як стверджує У. Бернам, у сучасному американському суді присяжним кажуть, що вони повинні сприймати право так, як його їм трактує суддя, і на цій основі вирішувати справу. В іншому разі вердикт, що суперечить закону, буде скасований [7, с. 175]. Однак в окремих ситуаціях присяжні (всупереч тій оцінці, яку б дав професійний суддя) керуються іншими підставами (здоровий глузд, життєвий досвід тощо), які право та закон не можуть охопити. Крім того, як стверджує Д. П. Туленков, присяжні у своїй діяльності керуються справедливістю як принципом права, яке не обмежується нормами законодавства, тобто в окремих випадках посилаються на те, що саме застосування позитивного права у конкретній ситуації буде несправедливим [6, с. 139, 142]. Саме тому у судовій практиці відомі випадки, коли присяжні виносять рішення виправдати обвинуваченого, хоча у його діях наявні ознаки кримінального діяння, що підтвердженні беззаперечними доказами. У такій ситуації ідеться про *нуліфікуючий вердикт* суду присяжних, де вони відіграють роль як суддів права, так і суддів факту. Тобто, як стверджує У. Бернам, відмовляючись застосувати норму права, присяжні її нуліфікують [7, с. 176].

Право присяжних на нуліфікацію не оформлене юридично. Саме тому ані головний суддя, ані сторона захисту не можуть інформувати присяжних про нього. Проте присяжні здійснюють нуліфікацію шляхом винесення виправдувального вердикту, який, як відомо, не підлягає перегляду.

3. *Вердикт присяжних як окреме кримінальне процесуальне рішення.* У науці кримінального процесу є багато визначень вердикту присяжних. Проте загалом науковці погоджуються з тим, що вердикт є самостійним рішенням колегії присяжних, яке передує суддівському рішенням та є визначальним відносно вироку, тобто зумовлює вид покарання, його розмір, хід і спрямованість подальшого розгляду у справі до винесення вироку [5, с. 179; 8, с. 614–615; 9].

З іншого боку, як стверджує С.О. Насонов, у юридичній літературі є судження вчених, які ставлять під сумнів приналежність вердикту присяжних до кримінальних процесуальних рішень і розглядають його лише як певну рекомендацію професійному судді. Наприклад, В. Биков вважає, що відповідно до законодавства правосуддя здійснює суддя, а присяжні не мають таких повноважень, вони беруть участь у судовому розгляді лише для винесення вердикту [8, с. 609–610; 10].

Отже, щоб з'ясувати приналежність вердикту присяжних до кримінальних процесуальних рішень, слід звернути увагу на його характерні риси. Досліджуючи кримінальні процесуальні рішення, Н.В. Глинська виділяє такі їх визначальні ознаки: правовий, державно-владний та владно-розпорядчий характер, загальнообов'язковість рішень, пізнавально-посвідчувальний і спонукальний (ініціювальний) характер; рішення ухвалюються у визначеному законом порядку та формі; спрямованість рішень на виконання загальних завдань кримінального провадження [11, с. 39–41].

Давайте розглянемо по черзі кожен із зазначених ознак стосовно вердикту присяжних. Отже, *правовий характер* рішень означає, що вони містять відповіді на питання матеріального та (або) процесуального права, що виникають під час кримінального провадження. Основними питаннями, що вирішуються у вердикті журі, є питання факту кримінального правопорушення та вини обвинуваченого, відповіді на які безпосередньо впливають на виникнення, зміну та (або) припинення кримінальних процесуальних відносин. Крім того, не варто забувати про можливість вердикту виходити за межі кримінального закону шляхом виправдання особи, яка відповідно до закону є правопорушником, проте не є правопорушником з погляду суспільства.

Державно-владний характер означає, що рішення можуть бути прийняті тільки уповноваженими на те державними органами і посадовими особами у межах визначеної компетенції. Вердикт журі приймається присяжними, що пройшли встановлену процедуру відбору. Присяжні під час виконання своїх повноважень користуються правовим статусом судді і компетентні приймати рішення у рамках певного кримінального провадження. Вердикт при-

сяжних містить владне веління, що спонукає головного суддю на прийняття відповідного вироку, однак відступити від волі журі, окрім випадку виправдувального вердикту, суддя може лише за наявності визначених законом підстав, що говорить про *владно-розпорядчий, загальнообов'язковий та спонукальний (ініціювальний) характер* вердикту.

Пізнавально-посвідчувальний характер кримінальних процесуальних рішень означає, як стверджує Н.В. Глинська, що будь-яке рішення не лише виражає певний рівень пізнання певних обставин конкретного провадження під час його ухвалення, а й фіксує у своєму змісті результати досягнутого рівня пізнання [11, с. 41]. Приймаючи вердикт, присяжні констатують доведеність чи недоведеність фактів, що мають значення для справи. Це можна назвати фінальним етапом пізнання обставин конкретного провадження.

Закон визначає, що прийняття рішення журі відбувається шляхом голосування у нарадчій кімнаті. Форма вердикту – це опитувальний лист, у якому в логічній послідовності викладені запитання стосовно події кримінального правопорушення, вини та можливості поблажливого ставлення до обвинуваченого. Відповідаючи на питання, журі встановлює наявність чи відсутність розглядуваних обставин. Питання спрямовані на виконання загальних завдань кримінального провадження, тобто на притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Отже, можна говорити про приналежність вердикту присяжних до кримінальних процесуальних рішень.

4. *Форма вердикту та вимоги до неї.* Як стверджує У. Бернам, в усіх кримінальних провадженнях за участі журі присяжних виноситься генеральний вердикт (general verdict), у якому вказується тільки висновок присяжних (науковці виділяють чотири види вердиктів присяжних: (1) генеральний вердикт, де присяжні вирішують питання про винність або невинність підсудного у пред'явленому обвинуваченні; (2) розділений вердикт, який виноситься у разі, якщо за одними пунктами обвинувачення особу визнано винною, а за іншими – невинною; (3) вердикт, що змінює обвинувачення, тобто підсудний визнається винним у злочині, який не зазначено в обвинувальному акті; (4) спеціальний вердикт, що констатує відсутність вини підсудного унаслідок психічного розладу [2, с. 22]). Присяжним видається заготовлений формуляр генерального вердикту, де у відповідній графі необхідно позначити відповіді на питання наявності чи відсутності вини обвинуваченого по кожному пункту пред'явленого обвинувачення [7, с. 204]. Проте варто зазначити, що форма вердикту не є довільною. Вердикт виноситься тільки з питань, що входять до компетенції присяжних, тобто з питань доведеності фактичних обставин справи, вини підсудного і того, чи заслуговує він на поблажливість.

У науковій літературі фахівці виділяють й інші вимоги до форми вердикту. В. Демченко звертає увагу на важливість постановки питань. Це означає, що

вони не повинні бути громіздкими, перевантаженими зайвою інформацією та важкими для сприйняття, адже усі ці фактори впливають на зміст відповідей присяжних [12]. Окрім того, С.О. Насонов наголошує на важливості такої вимоги до форми вердикту, як несуперечливість, тобто відповідність питань, що містяться в питальному аркуші, та відповідей присяжних. Як стверджує С.О. Насонов, вердикт буде суперечливим у таких випадках: (1) відповідь на одне або декілька питань суперечить відповіді (відповідям) на інше (інші) питання; (2) відповідь суперечить питанню; (3) відповідь внутрішньо суперечлива, тобто містить взаємовиключні положення (як правило, між короткою відповіддю та її поясненням); (4) присяжні відповідають на питання, які слід залишити без відповіді; (5) присяжні залишають без відповіді питання, на які необхідно дати відповідь [8, с. 615]. Науковець відзначає, що суперечливість рішення журі перешкоджає прийняттю головним суддею вироку, оскільки суперечності у вердикті не дозволяють встановити, до якого з висновків дійшли присяжні [8, с. 615–620].

Ще однією, та, напевно, найважливішою вимогою до форми вердикту присяжних є його мотивація. Як відомо, визначальною ознакою цього правового інституту є те, що журі приймає рішення без наведення мотивів. З іншого боку, сьогодні усе більше прослідковується загальносвітова тенденція до уніфікації як кримінального процесу загалом, так і його окремих інститутів навколо ідеї захисту прав та свобод людини, тому, як стверджує І.В. Гловюк, практика виносити судом присяжних немотивований вердикт змінюється завдяки діяльності Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) [13, с. 359].

Як правило, ЄСПЛ розглядає скарги на порушення процедури притягнення до кримінальної відповідальності за участі суду присяжних у контексті положень статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [14] (право на справедливий судовий розгляд), тобто щодо обґрунтованості судових рішень. Практика ЄСПЛ свідчить про те, що обґрунтування судових рішень є одним із основних критеріїв належного здійснення правосуддя. Так, у справі «Руїз Торія проти Іспанії» (“Ruiz Torija v. Spain”) Суд наголошує на важливості обґрунтування, адже саме ознайомившись з мотивами прийнятого рішення, учасники провадження можуть зрозуміти, що їх аргументи взяті до уваги, а отже, зростає готовність сторін прийняти винесене рішення. Крім того, обов’язок суду чітко викладати мотивування своїх рішень дозволить будь-якій стороні ефективно використати право на оскарження [15].

У такій ситуації цілком логічно постає таке питання: «Чи суперечить такий правовий інститут як суд присяжних (з його немотивованим вердиктом) положенням Конвенції?». У рішенні справи «Саріч проти Данії» (“Saric v. Denmark”) ЄСПЛ чітко зазначає, що саме собою функціонування суду присяжних та водночас прийняття національними судами рішень на підставі вердикту журі не є порушенням положень Конвенції [16].

З іншого боку, для того, щоб судове провадження відповідало вимогам справедливості, зі змісту рішення має бути зрозуміло, яким чином і чому прийсненні дійшли саме такого висновку. Зокрема, у справі «Таксак проти Бельгії» (“Taxquet v. Belgium”) ЄСПЛ відзначає, що гарантіями розуміння обвинуваченим і громадськістю винесеного вердикту можуть слугувати такі заходи, як надання присяжним вказівок або повчань з правових питань, що розглядалися, чи представлених доказів, постановка присяжним точних та недвозначних питань, які б склали основу вердикту або компенсували відсутність мотивації [17]. За умови проходження у справі декількох обвинувачених важливою є конкретизація кримінальної відповідальності кожного з них. Крім того, вирішуючи питання наявності обставин, що обтяжують чи пом’якшують відповідальність, присяжним слід розглядати ситуацію окремо щодо кожного з обвинувачених та ставити уточнювальні запитання [18].

5. *Голосування журі та наслідки неприйняття рішення.* Загалом рішення присяжних приймається шляхом голосування. Обвинувальний чи виправдальний вердикт, як правило, може бути прийнятий лише у разі, коли за нього проголосує увесь склад журі, тобто якщо журі проголосує одноставно. Менша кількість голосів за рішення означає, що присяжні зайшли у глухий кут (deadlocked jury). За таких умов головному судді не залишається нічого, окрім прийняття постанови про розпуск журі з причини неможливості продовжувати провадження (mistrrial) [7, с. 203].

Проте у Британії з 1967 року та у деяких штатах США є можливість прийняти рішення кваліфікованою більшістю голосів. Це означає, що обвинувальний вердикт може бути прийнятий шляхом голосування «за» одинадцятьма з дванадцяти присяжних (якщо присяжних десять, то необхідно дев’ять голосів, якщо присяжних дев’ять – вісім голосів). З іншого боку, до такого голосування є додаткові вимоги. Під час оголошення рішення старшина присяжних зобов’язаний довести до відома, хто з членів журі погодився з вердиктом, а хто залишився в меншості. Також існує правило, відповідно до якого головуючий суддя може не приймати вердикт журі, на обговорення якого витрачено менше двох годин або більше двох годин, але не більше того часу, який на думку суду, є достатнім, враховуючи характер і складність справи [19; 20, с. 139]. Наслідком недотримання вказаних вимог є розпуск журі та слухання справи новими складом присяжних.

На підставі дослідження, здійсненого у межах цієї статті, можна зробити такі **висновки**: (1) судом присяжних слід розуміти лише як англо-американську (класичну) модель залучення суспільства до відправлення правосуддя; (2) особливостями прийняття рішень судом присяжних у кримінальному процесі є такі: (а) розмежування компетенції професійного судді та колеги присяжних; (б) вердикт присяжних як окреме кримінальне процесуальне рішення; (в) форма вердикту; (г) порядок голосування журі; (д) нуліфікуюча здатність вердикту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/254k/96-вр> (дата звернення: 16.04.2018).
2. Солодков А.А. Теоретичні основи та практика здійснення провадження в суді присяжних в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 219 с.
3. Бурій А., Таратула Р., Тополевський Р. Міжнародний досвід діяльності інститутів мирового судді, суду присяжних, народних засідателів та пропозиції щодо можливостей його застосування в Україні. Львів: РГБФ «Право і Демократія», 2009. 131 с.
4. Оверчук С.В. Реформа кримінального судочинства в Україні: суд присяжних vs суд шефенів. Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 95-річчю з дня народження професора М.В. Салтєвського (Одеса, 2 листопада 2012 року). Одеса: Фенікс, 2012. С. 420–423.
5. Войнарович А.Б. Участь народу у здійсненні правосуддя у кримінальних справах за законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2011. 203 с.
6. Туленков Д.П. Познавательная деятельность при производстве по уголовным делам с участием присяжных заседателей: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 2016. 253 с.
7. Бернам У. Правовая система США. 3-й выпуск. Москва: «Новая юстиция», 2006. 1216 с.
8. Насонов С.А. Вердикт присяжных заседателей в контексте учения П.А. Лупинской о решениях в уголовном судопроизводстве. Lex Russica (Научные труды МГЮА). 2010. № 3. С. 609–620. URL: http://lexrussica.ru/netcat_files/493/657/lexrussica-3-2010-18925.pdf (дата звернення: 16.04.2018).
9. Петровский Н.К. Вердикт присяжных заседателей и его социально-правовые последствия: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Санкт-Петербург, 1998. URL: <http://kalinovsky-k.narod.ru/b/pnk-d3.htm> (дата звернення: 16.04.2018).
10. Быков В. Присяжные заседатели как участники уголовного судопроизводства. Уголовное право. 2006. № 1. С. 66–70.
11. Глинська Н.В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень: монографія. Київ: Істина, 2014. 590 с.
12. Демченко В. Суд присяжных: проблемы и возможности. Законность. 2010. № 1. С. 17–21.
13. Гловюк І.В. Вердикт присяжних: de lege ferenda. Порівняльно-аналітичне право: електрон. наук. вид. 2014. № 5. С. 358–361. URL: http://pap.in.ua/5_2014/107.pdf (дата звернення: 16.04.2018).
14. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. № 995_004. Відомості Верховної Ради України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 16.04.2018).
15. Рішення ЄСПЛ у справі «Руїз Торія проти Іспанії» (“Ruiz Torija v. Spain”) від 09.12.1994 р. № 18390/91. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57909> (дата звернення: 16.04.2018).
16. Рішення ЄСПЛ у справі «Саріч проти Данії» (“Saris v. Denmark”) від 02.02.1999 р. № 31913/96. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-21998> (дата звернення: 16.04.2018).
17. Рішення ЄСПЛ у справі «Такске проти Бельгії» (“Taxquet v. Belgium”) від 16.11.2010 р. № 926/05. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-101739> (дата звернення: 16.04.2018).
18. Рішення ЄСПЛ у справі «Гоктепе проти Бельгії» (“Goktepe v. Belgium”) від 02.06.2005 р. № 50372/99. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69234> (дата звернення: 16.04.2018).
19. Радутная Н.В. Суд присяжных в зарубежных правовых системах. Советская юстиция. 1993. № 5. С. 3–6.
20. Гуценко К.Ф., Головки Л.В., Филимонов Б.А. Уголовный процесс западных государств. Изд. 2-е, доп. и испр. Москва: Изд-во «Зерцало-М», 2002. 528 с.